

О. П. Панчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

КОМПЕТЕНТІСНО-СВІТОГЛЯДНИЙ ПІДХІД В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

У статті аналізується стан впровадження компетентнісного підходу до фахової підготовки майбутніх учителів в сучасному педагогічному навчальному закладі. Обґрунтована необхідність вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх учителів на основі раціонального поєднання традиційних та інноваційних форм організації навчального процесу, методів і засобів навчання.

Ключові слова: Компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, діяльнісний підхід.

Актуальність теми дослідження базувалась на розумінні того, що компетентність у організації та здійсненні контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів виявляється у системі відповідних знань, вмінь і дій учителя щодо управління пізнавальною діяльністю учнів у рамках особистісно орієнтованої, адаптаційної моделі навчання школярів.

Адже у зв'язку зі вступом України до співдружності європейських країн, розробкою нових освітніх стандартів актуальною стала проблема переходу на інші показники якості підготовки випускників навчальних закладів, серед яких чільне місце відводиться компетентності [1].

Нині серед української педагогічної громадськості, на сторінках педагогічної преси і навіть у нормативних документах, що регламентують розвиток освітніх процесів, все частіше вживається теза про необхідність запровадження компетентнісного підходу. Проте цей термін для нас новий і невизначений. Поняття компетентнісної освіти, освітньої компетентності прийшло до нас із зарубіжних країн. Там воно є широкоживим і дослідженим. Поки що в Україні недостатньо представлено оригінальні чи перекладні праці, присвячені цій проблемі. Тож перед тим, як вести мову про запровадження компетентнісного підходу у практику навчання в національній школі, потрібно розібратись у сутності висхідних понять і положень такого підходу [1].

Спрямованість системи освіти на переважне засвоєння системи знань, яка була традиційною й виправданою ще кілька десятиліть тому, вже не відповідає сучасному соціальному замовленню, яке вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у розв'язанні соціальних, виробничих та економічних завдань. Розв'язання цих завдань потребує істотного посилення самостійної та продуктивної діяльності школярів, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання і розв'язувати проблеми, орієнтуватись у житті суспільства [8].

Ще кілька років тому найбільш розвинуті країни (Велика Британія, Канада, Нова Зеландія, деякі країни східної Європи: Угорщина, Румунія, Молдова, Латвія та ін.) розпочали ґрунтовну дискусію, яку було продовжено на міжнародному рівні, навколо того, як озброїти людину необхідними вміннями та знаннями для забезпечення її гармонійної взаємодії з технологічним суспільством, що швидко розвивається. Як показує аналіз досвіду цих та інших країн, одним із шляхів оновлення змісту освіти і технологій навчання, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до світового освітнього простору є орієнтація навчальних програм на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження.

Економічні, соціальні та інші чинники розвитку цивілізації викликали посилення зацікавленості суспільства в результатах освіти і призвели до появи поряд із традиційними (кількість років навчання, отримання певного ступеня освіти тощо) нових, більш важливих і реальних індикаторів цих результатів. Навчальні досягнення, котрі молодь сьогодні здобуває в процесі навчання в школі, безперечно, є дуже важливими. Однак, поряд із цим, актуальними є поняття компетентності учня, набуття ним набору компетентностей, що, на думку багатьох зарубіжних експертів, визначається багатьма чинниками [6].

Сучасні дослідники визначають компетентність як здатність до виконання діяльності, що включає змістовний компонент (знання) і процесуальний (уміння та навички). На думку вчених, «... компетентна людина повинна не

тільки розуміти сутність проблеми, але й уміти розв'язувати її практично, тобто володіти методом (знання + уміння) її розв'язання». Формулу компетентності можна виразити сумою мобільності знання, гнучкості методу і критичності мислення [4; с. 33].

Компетентності є тими індикаторами, які дають змогу визначити готовність учня, випускника до життя, його подальшого особистісного розвитку й активної участі в житті суспільства. Саме розвиток в особистості життєво важливих компетентностей може дати людині можливість орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти.

Компетентісно орієнтований підхід до формування змісту освіти став новим концептуальним орієнтиром шкіл зарубіжжя. Він породжує безліч дискусій як на міжнародному, так і національному рівні різних країн. Учені європейських країн вважають, що набуття молоддю знань, умінь і навичок, спрямоване на їх трансформацію в компетентності, сприяє інтелектуальному і культурному розвитку особистості, формуванню в неї здібності швидко реагувати на запити часу. Саме тому важливими є усвідомлення поняття компетентності, розуміння, яких саме компетентностей потрібно навчати і як, що має бути результатом навчання [4].

До ключових компетенцій, які дозволяють людині вільно жити в суспільстві, педагоги відносять такі: вміння спілкуватися; вміння діяти; вміння пізнавати та інші. Отже, перехід на компетентісно орієнтоване навчання передбачає посилення уваги до цих аспектів навчального процесу.

Компетентнісний підхід означає переорієнтацію з процесу на результат у діяльнісному вимірі. Результат розглядається з позиції затребуваності в суспільстві, забезпечення спроможності особистості самостійно діяти, вирішувати життєві та професійні ситуації.

Диференціація понять «компетенція» та «компетентність», на думку російських учених В.В.Краєвського, А.В.Хуторського, дозволяє зробити висновок, що компетенція – це набір можливостей, здібностей, знань, умінь і навичок у певній галузі, а компетентність – рівень володіння цим потенціалом, характеристика самого суб'єкта, що показує рівень володіння компетенціями [2].

Поняття компетенції вони пояснюють як загальну здібність людини, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, нахилах, набутих у навчанні. Згідно з цим, учні вважають потрібним ввести поняття «освітні компетенції» як складні узагальнені способи діяльності, якими оволодіває учень під час навчання, і компетентність як їх наявність, як результат набуття компетенцій. Науковці зазначають, що загальноосвітні компетенції відносяться не до всіх видів діяльності, в яких бере участь людина, а тільки до тих, що охоплюють основні освітні сфери і навчальні предмети [2].

Як автори освітніх стандартів та інших нормативних документів російської освіти, В.В.Краєвський та А.В.Хуторський підкреслюють, що в комплексності освітніх компетенцій закладено додаткову можливість представлення освітніх стандартів у системному вигляді, що допускає визначення чітких критеріїв з метою перевірки успішності їх засвоєння учнями [2].

Аналізуючи вимоги до рівня підготовки випускників, бачимо, що освітні компетенції виступають інтегральними характеристиками якості підготовки учнів, які пов'язані з їх здатністю до цільового осмисленого застосування комплексу знань, умінь і способів діяльності щодо визначеного міждисциплінарного кола питань.

Інші російські дослідники С.Шишов та В.Кальней вважають, що компетентність – це здатність (уміння) діяти на основі отриманих знань. Компетентність передбачає накопичення досвіду самостійної діяльності на основі універсальних знань [1].

Уявлення про компетенції також змінює і поняття «оцінки» та «кваліфікації», оскільки важливим стає не наявність внутрішньої організації чогось, наприклад, знань, а можливість застосувати їх на практиці. Нові підходи до змісту освіти у зв'язку із компетентностями, на думку вчених, полягають в униканні «знань як соціокультурної форми», при умові заміни їх іншими культурними формами. Вони вважають, що треба відмовитись не від знань взагалі, а від знань «про всяк випадок», тобто перейти до розуміння того, що є «знання як такі» [2, с. 34].

С.Шишов та В.Кальней також торкаються проблеми відбору ключових компетентностей (вони ще називають їх базовими; універсальними; такими, що переносяться) і вважають, що ключова компетенція – це та, що найбільш універсальна для різних видів діяльності, її можна умовно назвати «здатністю до діяльності». Таким чином, «компетенція», згідно з їх думкою, є інтегративним поняттям [1].

У Загальних критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, розроблених МОН України та Інститутом педагогіки АПН України, наголошується: визначення рівня навчальних досягнень учнів є особливо важливим з огляду на те, що навчальна діяльність у кінцевому підсумку повинна не просто дати людині суму знань, умінь та навичок, а сформувані її компетенції [9].

Компетенція – загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню. Поняття компетентності не зводиться лише до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь та якостей особистості [9].

Серед основних груп компетенцій, яких потребує сучасне життя, є:

- *соціальні*, пов'язані з готовністю брати на себе відповідальність, бути активним у прийнятті рішень, у суспільному житті, у регуляції конфліктів ненасильницьким шляхом, у функціонуванні і розвитку демократичних інститутів суспільства;
- *полікультурні* – стосуються розуміння несхожості людей, взаємоповаги до їхньої мови, релігії, культури тощо;
- *комунікативні* – передбачають опанування важливим у роботі та суспільному житті усним і писемним спілкуванням, оволодіння кількома мовами;
- *інформаційні*, зумовлені зростанням ролі інформації в сучасному суспільстві та передбачають оволодіння інформаційними технологіями, умінями здобувати, критично осмислювати і використовувати різноманітну інформацію;
- саморозвитку та самоосвіти, пов'язані з потребою і готовністю постійно навчатися як у професійному відношенні, так і в особистому та суспільному житті;
- компетенції, що реалізуються у прагненні та здатності до раціональної продуктивної, творчої діяльності [5, с. 63].

Отже, компетенції є інтегрованим результатом навчальної діяльності учнів і формуються, насамперед, на основі оволодіння змістом загальної середньої освіти, рівень якого має виявити оцінювання [9].

Готовність українських педагогів до впровадження компетентнісного підходу в систему освіти є не тільки декларованою – у Проекті державного стандарту основної школи вже зроблено перші кроки до його впровадження – а залучена до обговорення поняття ключових компетентностей та механізмів впровадження їх у зміст освіти.

Вже тепер можна говорити про деякі концептуальні положення, як загальноприйнятні. Зокрема більшість українських педагогів погодилася з тлумаченням основних понять цього підходу, визначивши, що під терміном «компетенція» розуміються, насамперед, повноваження якої-небудь організації, установи або особистості. У рамках власної компетенції особистість може бути компетентною або некомпетентною в певних питаннях, тобто мати компетентність у певній сфері діяльності. Оскільки йдеться про

процес навчання і розвитку особистості, що відбувається в системі освіти, то одним із результатів освіти і буде оволодіння людиною цілою низкою компетентностей, що є необхідними в різних діяльнісних сферах суспільного життя.

Поняття «компетентнісний підхід», вважає О.М.Пометун, включає спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток основних і предметних компетентностей особистості. Результат такого процесу – формування загальної компетентності людини, яка виступає як сукупність основних компетентностей, інтегрована характеристика особистості. Вона формується у процесі навчання і містить знання, вміння, ставлення, досвід діяльності та поведінкові моделі особистості [6].

Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки стосується особистості учня і може бути реалізований і перевірений тільки в процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій. Він потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно, для «всіх» учнів, у суб'єктивні надбання окремого учня, які можна оцінити.

Трансформація змісту освіти, насамперед, визначається принципово іншим підходом до його відбору і структуризації. Вони мають бути підпорядковані кінцевому результату освітнього процесу, а саме набуттю учнем компетентностей. На думку О.М.Пометун, це потребує запровадження відповідної системи змін у зміст освіти, а саме:

- 1) визначення переліку ключових компетентностей;
- 2) визначення змісту (напрямів набуття) кожної з них;
- 3) ідентифікації їх з окремими освітніми галузями, а потім з окремими предметами (визначення переліку і змісту галузевих і предметних компетентностей);
- 4) відбір змісту предмета, який може забезпечити формування всієї системи компетентностей;
- 5) встановлення рівня та показників сформованості компетентностей на кожному етапі та кожному році навчання;
- 6) розробку системи контролю та корекції процесу формування компетентностей учня [6].

Не визначено однозначно саме поняття "професійна компетентність", його зміст, суть і структура; не розроблена система критеріїв ефективності процесу і досягнення професійної компетентності викладача.

Поняття "професійна компетентність" перетинається з психологічними, соціологічними, педагогічними поняттями і категоріями, які позначають можливості людини, що займається викладацькою діяльністю.

Поняття "професійна компетентність педагога" виражає особисті можливості викладача, що дозволяють йому самостійно і достатньо ефективно вирішувати педагогічні задачі, сформульовані ним самим або адміністрацією освітньої установи. Для втілення цієї діяльності педагогу треба знати педагогічну теорію, вміти та бути готовим застосувати її на практиці. Отже, педагогічна компетентність – це єдність його теоретичної та практичної готовності до втілення своєї професійної діяльності.

Ми вважаємо, що це спричиняє певну трансформацію змісту поняття «професійна компетентність учителя» і актуалізує проблему підготовки педагогів із належним рівнем професійної компетентності для роботи в спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладах.

Як інтегральний соціально-особистісно-поведінковий феномен, компетентність, поєднує в собі мотиваційно-ціннісний, когнітивний і діяльнісний компоненти. На сучасному етапі компетентність пояснюють як інтелектуально і особистісно обумовлений життєвий досвід соціально – професійної життєдіяльності людини, який ґрунтується на знаннях, умінях, цінностях і нахилах, набутих в процесі навчання.

У результативному навчанні завжди формуються різні, проте однаково важливі, базові людські якості (**компетентності**): **обізнаність, вихованість, творчість, товариськість, художня творчість, світогляд** (рис. 1) [1].

Цілком логічно, що інформація для свого відображення потребує використання різних знакових систем (мов) – від гранично точної абстрактної до конкретно-об-

разних художніх мов. І зрозуміло також, що складнокомпонентність інформації зумовлює до нетотожних видів педагогічного оцінювання успішності засвоєння її складових і сформованості відповідних особистих якостей – від суто кількісних до суто якісних оцінок. Саме й тому педагогічна практика має прогнозувати сформованість особистих компетентностей [1].

Рис. 1. Результати навчання

Цілеспрямовано коригувати, регулювати, управляти професійними якостями майбутнього фахівця можливо лише за умови узгодження і одночасної стандартизації як змісту, так і освітнього середовища стосовно конкретної освітньої галузі [8]. Зрозуміло, що освітнє середовище підлягає стандартизації як за ідейно-технологічною, так і за ресурсно-матеріальною частинами. Ігнорування ж потреби формування освітніх середовищ, адекватних змістовим освітнім стандартам (що сьогодні, на жаль, спостерігається) прирікає будь-яку освітню галузь на неуспіх.

Недостатня розробка зазначених аспектів проблеми свідчить, що контроль якості навчальних досягнень учнів, професійна компетентність майбутнього фахівця, який буде виконувати контрольно-оцінну функцію, потребують глибокого переосмислення, трансформації, переходу на інноваційні технології навчально-пізнавальної діяльності, які відповідають вимогам особистісно орієнтованого навчання.

Розв'язання цієї проблеми вимагає визначення базових понять, що є в основі розуміння компетентнісного і адаптаційного підходів до контрольно-оцінної діяльності вчителя. До них ввійшли: навчальне середовище, досвід контрольно-оцінної діяльності, управління навчальним процесом, адаптивне навчання.

Для формування педагогічної компетентності майбутніх учителів варто враховувати характерні особливості. Завдання, які потрібно ставити в процесі розв'язання проблеми формування фахової компетентності мають бути зорієнтованими на:

- збагачення новими знаннями культурного, загальнолюдського, наукового, екологічного характеру;
- врахування когнітивної структури особистості;
- формування вміння інтерпретувати фактичний матеріал у розуміння процесів, що відбуваються в навколишньому середовищі;
- визначення оптимальності обраної лінії поведінки відповідно до колективу спілкування, певного виду діяльності [7, с. 36].

Основними способами оновлення підходів для підвищення компетентності майбутніх учителів є:

- вивчення кількісного та якісного складу їхнього фахового методичного об'єднання;
- діагностика професійних рис учителя, якісний аналіз поточних, кінцевих та перспективних напрямів роботи;
- порівняння ефективності різних форм методичної роботи, вибір найоптимальніших;
- системність у використанні різних форм та методів роботи;
- створення сприятливих умов для самоосвіти та професійного самовдосконалення вчителів у педагогічному колективі.

Приєднання України до Болонського процесу змінює підходи до формування змісту вищої освіти педагогічних працівників: пріоритетність інтегративного підходу посилює світоглядно-культурологічну підготовку фахівця. Ми вважаємо, що це спричиняє певну трансформацію змісту поняття «професійна компетентність учителя» і актуалізує проблему підготовки педагогів із належним рівнем професійної компетентності для роботи в загальноосвітніх навчальних закладах. На нашу думку, удосконалюючи професійну майстерність майбутнього учителя, можна досягти позитивного результату в зміні ролі вчителя в процесі навчання, де головним аспектом стає не передача інформації, а вироблення механізмів її цільового пошуку, вміння трансформувати теоретичні відомості в розв'язанні практичних, нестандартних завдань, активно розв'язувати фахові проблеми та презентувати результати своєї діяльності.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С. Дидактичні основи формування фізико-технологічних компетентностей учнів: монографія / П.С. Атаманчук, О.П. Панчук. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – 252 с.
2. Краевский В. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 3–10.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В.Овчарука. – К.: "К.І.С.", 2004. – 112 с.
4. Овчарук О.В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О.В. Овчарук // Директор школи. Україна. – 2005. – № 3. – С. 31–34.
5. Освіта в контексті стратегічних завдань розвитку України // Директор школи. Україна. – 2005. – № 5. – С. 3–7.
6. Пометун О. М. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. М. Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 9–1. – С. 60–65.
7. Родигіна І.В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. – Х.: Вид. група „Основа”, 2005. – 96 с.
8. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: «К.І.С.», 2003. – 296 с.
9. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти МОНУ. – К.: Перше вересня, 2000. – 126 с.

In the article the state of introduction of competence approach to professional preparation of students in modern pedagogical educational establishment is analysed. It is proved necessity of perfection of the system of professional preparation of future teachers on the basis of rational combination of traditional and innovative forms of organization of educational process, methods and facilities of teaching.

Key words: competence, jurisdiction, competence approach, personality approach.

Отримано: 2.07.2011